

Настасја Писарев

НЕУЗВРАЋЕНИ КОМПЛИМЕНТ ЗАПАДУ

Нина Живанчевић: *Црњански и његов читалац*, „Мали Немо”, Панчево, 2012.

Књига Нине Живанчевић *Црњански и његов читалац* посвећена је аспектима читалачке и критичке рецепције поетског опуса Милоша Црњанског, првенствено у Србији (односно на просторима бивше Југославије) и у Француској.

Питање књижевне рецепције посебно је осетљиво када је реч о делу Милоша Црњанског, чије су књиге и у његовој матичној земљи често наилазиле на потпуно неразумевање критике, неоправдане нападе, или чак на игнорисање. У покушају да расветли однос француског читаоца према овом нашем писцу (или изостанак било каквог односа), у поменутој студији ауторка полази са тачке рецепције Црњансковог дела у Србији.

Општи пријем код домаће публике подељен је на три фазе. Прва фаза везана је за најранији период, који је трајао од почетка објављивања његове поезије до Другог светског рата, у ком ауторка бројне негативне реакције види пре као класично неразумевање између критике и авангарде, него као оцену рада самог Црњанског. Тешко и споро прихватање модерниста и експресиониста који су нагло раскидали са претходним књижевним традицијама у то време било је карактеристично и за друге европске књижевности.

Свакако да је у првом периоду било и позитивних критика на Црњансково дело. Као оптималног читаоца (у значењу које подразумева Исер) из тог периода, Живанчевићева наводи Станислава Винавера, који је Црњансково дело међу првима правилно вредновао и препознао значај пишчевог великог талента.

Друга фаза пријема везана је за време пре Другог светског рата и време после њега које је писац провео у егзилу. Ауторка примећује да би се због тадашњег готово потпуног изостанка критичких реакција на Црњансково дело овај период готово могао означити периодом „нулте рецепције”. За ово незаслужено игнорисање ауторка наводи више могућих узрока, од којих су међу важнијим свакако они политичке природе.

Трећа фаза почиње нешто пре пишевог повратка из егзила, када полако започиње озбиљно проучавање његовог дела. Од пишевог повратка у земљу па до данас појављују се многобројне студије, његове књиге улазе у обавезну школску лектуру, а Црњански постаје један од класичних писаца српске књижевности. Међутим, после свега, поставља се питање колико је иницијална лоша рецепција Црњанског (у сразмери са талентом овог писца, готово скандалозна) у његовој матичној земљи допринела томе да је он и даље у иностранству незаслужено недовољно превођен и читан писац.

Живанчевићева примећује да недостатак било каквих критика и коментара о песнику, док је живео у егзилу у Лондону, није погодио само Црњанског, већ је направио штету и српској књижевности уопште. Наводи се посебно фрапантан пример антологије савремене југословенске поезије коју је на француском приредио Зоран Мишић и која је Француској требало да представи најзначајније песме српског раног и развијеног модернизма. У антологији су се нашли многи Црњански савременици, међу којима је било и оних који су се у свом раду ослањали на његову поетику, али у избору свеједно није било ни једне песме самог Црњанског. Што је још невероватније, у додатим коментарима Мишић је чак дозволио себи да помене Црњанскову *Суматру са објашњењима* и значај тог текста за модернисте, међутим, то га очигледно није потакло и да их и уврсти у антологију.

Сличних примера необјективности књижевне критике има много у студији *Црњански и његов чиншалац*. Живанчевићева спекулише да политика није само једном лоше утицала на рецепцију овог писца. Деведесетих година прошлог века, када се у Француској први пут појавио превод *Романа о Лондону*, њега је испратило само неколико приказа, а рецепција би се опет могла назвати практично непостојећом. Ауторка претпоставља да је један од могућих разлога овако лошег пријема (осим већ пословичне незаинтересованости Француза за било шта што долази изван њихове земље) и време када је превод изашао. *Роман о Лондону* је у Француској објављен 1992, у време када је медијска слика о свему што има везе са Србијом била изразито негативна.

Иако је полазна идеја ауторкине студије рецепција Црњанског у Француској, ова књига ипак има далеко шири замах (чему је свакако

морао допринети и недостатак материјала, због слабог пријема Црњанског у самој Француској).

У уводном поглављу Живанчевићава се осврће на неке опште црте Црњанскове поетике, посветивши више пажње утицају хиндуистичко-будистичке мисли на идеју суматраизма. Ауторка у ширим цртама приказује и почетке (негативног) пријема песниковог дела у његовој земљи, као и могуће разлоге за то.

Следеће поглавље посвећено је историјском прегледу рецепције српске књижевности у Француској. Могло би се приметити да је од српске књижевности у Западној Европи на највеће одушевљење, или, у крајњој мери, на неку кохерентнију књижевну рецепцију наишла вероватно једино народна поезија. У заносу романтичара за свим што је егзотично и далеко, тада новооткривена народна поезија сасвим се лепо уклопила у слику о необичном словенском Оријенту већ помало романтизованом у путописима. Слично интересовање касније није изазвао ни један наш модерни писац. Питање које ауторка не поставља, а које може пасти на памет после ишчитавања овог прегледа (не)рецепције наше књижевности и културе од XII века па до данас, јесте да ли је за већину Француза Србија (под условом да су уопште чули за њу) и данас ишта друго него земља мрачних Морлака, или у бољем случају, племенитих дивљака.

У трећем поглављу ауторка даје шири филозофско-поетички контекст Црњанском делу, осврћући се на главне црте авангарде и раног модернизма у Европи и Србији, и песниково место у оквиру ових праваца. Живанчевићева износи да је рана Црњанскова поетика (нарочито *Дневник о Чарнојевићу*) структурирана на бергсоновском релативистичком схватању времена, и поново подвлачи утицаје источне мисли (јапанске и кинеске поезије, филозофије Лао Цеа) на његово дело.

Следеће поглавље посвећено је *Лирици Ишаке* и суматраизму. Ауторка посвећује пажњу питању рецепције (и већ поменутој подели на три фазе у рецепцији), подсећајући да је ова збирка отворила ново раздобље српске поезије, са радикално другачијом поетиком (и метриком) од Поповићевог и Скерлићевог идеала о „целој лепој”, патриотски исправној и моралној песми. Нешто простора посвећено је и поетском језику Црњанског и тешкоћама превођења.

Пето поглавље се бави рецепцијом и тумачењима Црњанскове ране прозе (укључујући и путописе) и даљим разлагањем проблема превода његовог поетског језика. Тако, на пример, читамо да *Приче о мушком*, које су у Француској преведене и објављене 1996, нису испраћене ни једним критичким приказом у тамошњој штампи. Као и у већ поменутом случају *Романа о Лондону*, Живанчевићева претпоставља да је и овде отежавајућа околност био тадашњи негативни став према

Србији у Француској. Ако ову хладну рецепцију можемо да објаснимо лошом политичком климом, непривлачношћу самог жанра (збирка краћих прича), па и прозом која није на нивоу на каквом су неки други пишчеви романи, питање је како да онда оправдамо такође прилично млак пријем *Дневника о Чарнојевићу*? Како је могуће да је овај сјајни роман, преведен 1970, у Француској био једва запажен? Ауторка проналази различите могуће узроке, од којих је један и (не)могућност преноса у француски језик посебне лирике и ритмике која постоји у тексту на српском.

Црњанскове *Сеобе* објављене су у Француској 1986. године у издању које је садржало оба дела, у преводу Велимира Поповића и са предговором Николе Милошевића. За разлику од претходно поменутих дела, ова књига Милоша Црњанског наишла је на врло леп пријем и чак била проглашена најбољом страном књигом године од стране француске критике. Занимљиво је и питање нешто другачијег читања *Сеоба* које је било условљено оваквим интегралним издањем. Обједињујућа нит, питање човекове судбине која везује обе књиге више се истиче у француском пријему, где су и *Сеобе* одмах примљене као једна књига. У Србији, рецепција ова два дела обично је раздвојена. Живанчевићева примећује да француска критика уопштено више ставља акценат на историјски ниво романа, него на метафизички.

Последње поглавље ове студије посвећено је *Роману о Лондону*. У француској штампи се појавило далеко мање приказа о *Роману о Лондону* (тачније, само три), међутим, по ауторкином мишљењу, њихова озбиљност је изнад већине текстова који су се бавили *Сеобама*. Ауторка износи интересантну опаску да је домаћа критика била далеко мање осетљива према самом проблему емиграције у књизи. С друге стране, француским читаоцима, одраслим у земљи бројних егзиланата од којих су многи из сасвим различитих култура, ова проблематика била је ближа.

Студија Нине Живанчевић, осим опсежног прегледа Црњансковог дела, даје занимљив увид у читања нашег писца у једној другој култури. Овај је увид, нажалост, донекле ограничен простим недостатком материјала, односно незаслужено слабом рецепцијом Црњанског у Француској. Дешава се да питања овог типа, управо због несхватљивог изостанка праве чисто литерарне рецепције (без веза са свакодневном политиком, рецимо), пре провоцирају даље радове из имагологије него из књижевности. Наравно, друго је питање зашто смо ми из Источне Европе данас баш толико заинтересовани за све што долази са Запада (и за наш одраз у очима Запада), с обзиром на то да је тај комплимент тако ретко узвраћен.